

ditej z porushennyamy zoru. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shlyahy rozbudovy: nauk.-metod. zb.* K.: Pedagogichna dumka. Ch. 2. Vyp. 3. 98–107 [in Ukrainian].; **6. Lytvak, A.G.** (2006). *Psyhologyya slepyh y slabovydyashhyh: ucheb. posobye.* SPb.: KARO [in Russian].; **7. Ovcharuk, O.V.** (2004). *Kompetentnisnyj pidhid u suchasnij osviti: svitovyj dosvid ta ukrayinski perspektyvy.* K.: K.I.S [in Ukrainian].; **8. Pometun, O.I.** (2018). *Kompetentnisno oriyentovana metodyka navchannya istoriyi v osnovnij shkoli: metod. posibnyk.* K.: TOV «KONVI PRINT» [in Ukrainian].; **9. Synova, Ye.P.** (2008). *Tyflopsyhologiya: pidr.* K.: Znannya.; **10. Fedorenko, I.V., Fedorenko, M.I.** (2017). *Osoblyvosti formuvannya informacijnoyi kompetentnosti u majbutnih specialnyh psyhologiv. Osvitnij dyskurs: Gumanitarni nauky: zb. nauk. pracz.* Kyiv: PP Vyd-vo «Gileya». Vyp. 2, ch. I: *Pedagogichni nauky.* 52-63 [in Ukrainian].; **11. Fedorenko, S.V., Synova, Ye.P., Fedorenko, I.V.** (2016). *Vyvchennya stanu sformovanosti dij samoobslugovuvannya v molodshyh doshkilnykiv zi znyzhenym zorum. Aktualni pytannya korekcyjnoyi osvity (pedagogichni nauky): zb. nauk. pracz.* Vyp. 7. T. 1. Kamyanecz-Podilskyj: PP Medobory. 371-382 [in Ukrainian].

Received 13.03.2019

Accepted 13.04.2019

УДК 376-053.5-056.263

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.80-92

О.І. Дмітрієва,
oksana.dmsvit@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИЧНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Відомості про автора: Дмітрієва Оксана, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: правова освіта школярів з порушеннями слуху, психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху у спеціальних та інклюзивних закладах, використання жестової мови у процесі навчання, виховання та розвитку дітей з порушеннями слуху.

E-mail: oksana.dmsvit@gmail.com

Contact: Dmitriiieva Oksana, PhD, Associate Professor at the Department of special pedagogy and inclusive education of Kamianets-

Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests are: legal education of pupils with hearing impairment, psychological and pedagogical maintenance of children with hearing impairment in terms of special and inclusive schools, the usage of sign language in the process of education and development of children with hearing impairment. E-mail oksana.dmsvit@gmail.com

Відомості про наявність друкованих матеріалів: Дмитрієва О.І. Вивчення практики організації процесу формування правосвідомості учнів старших класів спецшколи-інтернату для дітей з порушеннями слуху // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка/За ред. О.В.Гаврилова, В.І.Співака. – Серія: соціально-педагогічна: Випуск Х. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – С. 368-371.; **Дмитрієва О.І.** Методичні рекомендації щодо організації процесу формування правосвідомості старшокласників зі зниженим слухом в умовах інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта: теорія і практика : навчально-методичний посібник / [за заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012 – С.53-63.; **Дмитрієва О. И.** Оптимизация процесса формирования правосознания старшеклассников во внеклассной деятельности специальной школы для слабослышащих детей / О. И. Дмитриева // *Materialy VIII Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wykształcenie I nauka bez granic – 2012».* – Volume 20. *Pedagogiczne nauki.* – Przemysl : Nauka I studia. – 112 str. – С. 21–28.

Дмитрієва О.І. Використання практичних видів діяльності у процесі формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху. У статті розглядається проблема використання практичних видів діяльності у виховному процесі закладів середньої освіти для дітей з порушеннями слуху з метою забезпечення ефективності процесу формування правосвідомості учнів старших класів. Метою статті є представлення розроблених та апробованих практичних видів діяльності педагогів та учнів старших класів з порушеннями слуху, спрямованих на формування правосвідомості цієї категорії школярів.

Аналіз літературних джерел та практика роботи свідчать, що формування правосвідомості учнів з порушеннями слуху є важливою умовою їх подальшої успішної інтеграції у соціум. Визначено, що ефективними видами правовиховної роботи, спрямованими на формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху, є практичні види діяльності, що сприяють формуванню правових знань учнів, розвитку навичок взаємодії, вміння знаходити спільні рішення для досягнення спільної мети, відстоювати власну точку зору, обирати

правильний варіант поведінки. Аналіз розробленого та апробованого педагогічного забезпечення процесу формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху в позаурочний час дозволив зробити висновок про можливість та ефективність використання практичних видів діяльності для формування правосвідомості учнів з порушеннями слуху. Зокрема, «Обговорення в групі» сприяє розвитку уміння формулювати та аргументовано висловлювати свої думки, уважно слухати інших, ставитися з повагою до думок та висловлювань усіх учасників обговорення; сприяє розвитку уміння лаконічно висловлювати свою думку; «Дискусія» формує вміння визначати свої правові погляди порівняно з поглядами інших, формує правові переконання та правові якості толерантність, коректність, повагу до точки зору іншої людини, мирне вирішення конфліктів; «Робота в парах» спрямована на формування навички співробітництва, уміння активно слухати та висловлюватися, організовувати роботу класу; «Прес» формує уміння формулювати та висловлювати власну думку з дискусійного питання аргументовано, чітко та лаконічно; «Аналіз правової ситуації» спрямований на формування уміння чітко визначати складові правової ситуації, обґрунтовувати способи розв'язання проблем; «Коло ідей» дозволяє обговорювати питання у групі, складати списки ідей; «Розігрування правової ситуації по ролях» вчить чітко дотримуватися своєї ролі, дослухатися до партнерів та вчителя, ставитися до ролі як до реальної життєвої ситуації, аналізувати зіграну роль. Використання різних видів ігор спрямоване на формування уміння демонструвати своє ставлення до певної правової проблеми, виконувати правила гри, вести діалог з учасниками гри, виявляти творчу активність, уміння запобігати порушенню правил гри та отримання ціннісно-правового досвіду використання правових норм.

Отже, використання у виховному процесі закладу середньої освіти для дітей з порушеннями слуху активних та практичних видів діяльності має важливе значення для формування правосвідомості цієї категорії учнів з особливими освітніми потребами. Перспективними напрямками дослідження є розробка та впровадження системи виховних занять; методичних рекомендацій для педагогів щодо формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху.

Ключові слова: правосвідомість, старшокласники з порушеннями слуху, виховна робота, практичні види діяльності.

Дмитриева О.И. Использование практических видов деятельности в процессе формирования правосознания старшеклассников с нарушениями слуха. В статье представлена проблема применения практических видов деятельности в воспитательном процессе учреждений среднего образования для детей с нарушениями слуха с целью обеспечения эффективности процесса формирования правосознания учащихся старших классов. Целью статьи

является демонстрация разработанных и апробированных практических видов деятельности педагогов и учащихся старших классов с нарушениями слуха, направленных на формирование правосознания этой категории учащихся.

Анализ литературных источников и практика работы свидетельствуют о том, что формирование правосознания учащихся с нарушениями слуха является важным условием их дальнейшей успешной интеграции в социум. Эффективными видами воспитательной работы, направленными на формирование правосознания старшеклассников с нарушениями слуха являются практические виды деятельности, использование которых способствует формированию правовых знаний учащихся, развитию навыков сотрудничества, умению находить общие решения для достижения общей цели, объяснять свою точку зрения, выбирать правильный вариант поведения. Анализ разработанного и апробированного педагогического обеспечения процесса формирования правосознания старшеклассников с нарушениями слуха во внеурочное время позволил сделать вывод о возможности и эффективности использования практических видов деятельности для формирования правосознания учащихся с нарушениями слуха. Например, «Обсуждение в группе» способствует развитию умений формулировать и аргументировать свою точку зрения, внимательно слушать других, уважительно относиться к точке зрения и высказываниям всех участников обсуждения; способствует развитию умения лаконично высказывать свою мысль; «Дискуссия» формирует умения определять свои правовые взгляды относительно взглядов других, формирует правовые убеждения и такие правовые качества как толерантность, корректность, уважение к точке зрения других людей, мирное решение конфликтов; «Работа в парах» направлена на формирование навыков сотрудничества, умения активно слушать и высказываться, организовывать работу класса; «Пресс» формирует умение формулировать и высказывать свою точку зрения по дискуссионному вопросу, аргументировано, четко и лаконично; «Анализ правовой ситуации» направлен на формирование умения четко определять составляющие правовой ситуации, объяснять способы решения проблем; «Круг идей» позволяет обсуждать вопросы в группе, составлять списки идей; «Разыгрывание правовой ситуации в ролях» учит четко придерживаться своей роли, прислушиваться к партнерам и педагогу, относиться к роли как к реальной жизненной ситуации, анализировать сыгранную роль. Использование разных видов игр направленно на формирование умения демонстрировать свое отношение к определенной правовой проблеме, выполнять правила игры, вести диалог с участниками игры, проявлять творческую активность, умение предотвращать нарушение правил игры; получение ценностно-правового опыта применения правовых норм.

Таким образом, использование в воспитательном процессе образовательных учреждений для детей с нарушениями слуха активных и практических видов деятельности имеет важное значение для формирования правосознания этой категории учащихся с особенными образовательными потребностями. Перспективными направлениями исследования является разработка и применение системы воспитательных мероприятий; методических рекомендаций для педагогов относительно формирования правосознания старшеклассников с нарушениями слуха.

Ключевые слова: правосознание, старшеклассники с нарушениями слуха, воспитательная работа, практические виды деятельности.

Dmitrieva O. I. The usage of practical activities in the process of forming legal consciousness of senior pupils with hearing impairments.

The article deals with the problem of the use of practical activities in the educational process of secondary education institutions for children with hearing impairments in order to ensure the effectiveness of the process of forming the legal consciousness of senior pupils. The purpose of the article is to present developed and tested practical types of activity of teachers and senior pupils with hearing impairments, aimed at forming the legal consciousness of this category of schoolchildren.

Analysis of literary sources and practice shows that the formation of the legal consciousness of pupils with hearing impairments is an important condition for their further successful integration into the society. It is determined that effective types of legal work aimed at forming the awareness of high school pupils with hearing impairments are practical activities that promote the formation of legal knowledge of pupils, the development of skills of interaction, the ability to find common solutions to achieve a common goal, defend their own point of view, choose the right option of behavior. The analysis of developed and tested pedagogical support of the process of formation of the justice of senior pupils with hearing impairments in extra-time time allowed us to conclude about the possibility and effectiveness of the use of practical activities for the formation of the legal consciousness of students with hearing impairment. In particular, "Discussion in a group" facilitates the development of the ability to formulate and reasonably express their thoughts, listen carefully to others, and respect the opinions and statements of all participants in the discussion; promotes the development of the ability to express one's opinion in a concise way; "Discussion" forms the ability to define their legal views in comparison with the views of others, forms legal convictions and legal qualities tolerance, correctness, respect for the other person's point of view, peaceful resolution of conflicts; "Work in pairs" is aimed at forming skills of cooperation, the ability to actively listen and express, organize the work of the class; "Press" forms the ability to formulate and express their own opinion on the discussion issue in a reasoned, clear and concise manner; "Analysis of the legal situation" is aimed at

forming the ability to clearly identify the components of the legal situation, to justify ways to solve problems; "Circle of ideas" allows you to discuss questions in a group, make lists of ideas; "Disseminating the legal situation by roles" teaches to clearly observe their role, listen to partners and teachers, treat the role as a real life situation, analyze the role played. The use of various types of games is aimed at developing the ability to demonstrate their attitude to a particular legal problem, to comply with the rules of the game, to conduct a dialogue with the participants of the game, to demonstrate creative activity, the ability to prevent the violation of rules of the game and obtain valuable legal experience in the use of legal norms.

Consequently, the use of secondary education for children with hearing impairments in the educational process of active and practical activities is important for the formation of the legal awareness of this category of pupils with special educational needs. Promising areas of research are the development and implementation of a system of educational activities; methodical recommendations for teachers on formation of justice of senior pupils with hearing impairments.

Key words: legal consciousness, senior pupils with hearing impairments, educational work, practical activities.

Постановка проблеми. Проблема правового виховання – одна із найактуальніших у педагогіці. Сформованість у дітей правових знань, свідоме ставлення до вимог та законів суспільства забезпечують їхню адекватну поведінку у різних життєвих ситуаціях, уміння правильно реагувати на соціальні виклики. Як зазначається у Державній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), це має особливе значення у сучасних умовах розвитку України у зв'язку із об'єктивною необхідністю належного забезпечення соціально-економічних, політичних і духовних змін у країні, зміцнення законності і правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогіці існує значна кількість фундаментальних досліджень з питань правового навчання (Т. Болотіна, В. Морозова, С. Морозова, Є. Певцова, З. Шнекендорф, Н. Еліасберг та ін.), з теорії та методики правового виховання (В. Головченко, Г. Давидов, А. Міцкевич, А. Нікітін, В. Обухов, В. Подзолков, Є. Татарінцева та ін.). А. Долгова, Н. Еліасберг, В. Головченко, І. Ларіна наголошують на актуальності проблеми формування правосвідомості особистості, превентивного виховання, водночас підкреслюючи, що формування правосвідомості учнів можливе лише за умови дотримання єдності правового навчання та виховання[3, с.5].

Науковці чітко окреслюють завдання правового виховання: озброєння учнів знаннями законів, підвищення їх юридичної обізнаності, систематичне інформування їх про актуальні питання права; формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень,

поглядів, переконань і почуттів, що визначають ставлення особистості до вимог законів, регулюють її поведінку в конкретній правовій ситуації; формування в учнів поваги до держави і права, розуміння дотримання вимог законів; вироблення в учнів навичок і умінь правомірної поведінки; формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, прагнення взяти посильну участь у боротьбі з цими негативними явищами, вміння протистояти негативним впливам; подолання у правовій свідомості хибних уявлень, що сформувалися під впливом негативних явищ, життя [5, с.267-269].

Метою статті є представлення розроблених та апробованих автором практичних видів діяльності педагогів та учнів старших класів з порушеннями слуху, які доцільно застосовувати у процесі формування правосвідомості цієї категорії учнів з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить наше дослідження та практика роботи, процес формування правосвідомості особистості старшокласників з порушеннями слуху має певну своєрідність. Вона пояснюється тим, що порушення функцій слухового аналізатора порушує контакти з оточуючими і в зв'язку з цим обмежує можливості учнів з порушеннями слуху помічати та усвідомлювати ту різноманітність відносин, які формуються в умовах суспільства. Тому, на нашу думку, зміст матеріалу, пропонованого старшокласникам з порушеннями слуху має бути в першу чергу спрямований на засвоєння загальних соціальних ролей, які вони виконують чи будуть виконувати у подальшому житті (член сім'ї, громадянин, працівник, власник житла, суб'єкт правових відносин, законослухняна особа).

Разом з тим, необхідно враховувати ті знання про навколишню дійсність, які уже є в наявності у старшокласників, сформованість життєвих понять та уявлень, які є основою для формування наукових понять; особливості та можливості оволодіння змістом матеріалу, зокрема, поняттями, термінологією, умінями та навичками, у тому числі специфічними для осіб з порушеннями слуху (слухове, зорове, слухозорове сприймання, дактилювання, використання жестової мови); рівень мовленнєвого розвитку та словесно-логічного мислення; інформованість учнів, їх життєвий досвід, попередню освітню підготовку.

Процес формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху здійснюється як у позаурочному режимі, так і у процесі навчальної діяльності, адже засвоєні під час позаурочних заходів знання використовуються під час проведення уроків.

При відборі змісту педагогічного забезпечення процесу формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху важливо дотримуватися таких вимог:

- ціннісна спрямованість правової інформації, тобто відображення у виховному процесі сучасних правових демократичних цінностей, які визначають інтереси, вчинки та поведінку особистості;

- юридична точність та визначення правових знань, тобто недопущення довільної непрофесійної передачі матеріалу, змісту нормативно-правових актів;

- науковість, тобто відповідність пропонованого для засвоєння матеріалу найновішим досягненням юриспруденції;

- доступність, тобто засвоєння правових понять має здійснюватись від простішого до складнішого, від відомого до невідомого, навчально-виховна діяльність має знаходитись у зоні актуального і найближчого розвитку;

- послідовність у формуванні наукових поглядів, світогляду учня, розуміння ним закономірностей розвитку суспільства з урахуванням вікових, індивідуальних та психофізичних особливостей;

- актуальність та необхідність правових знань, тобто вони мають бути дієвими, застосовуватися у різноманітних життєвих ситуаціях, що мають юридичний зміст [4].

Ми враховували підходи до визначення основних критеріїв відбору змісту навчального матеріалу, найбільш прийняттого для закладів освіти для дітей з порушеннями слуху, які знайшли своє відображення у роботах сурдопедагогів О.Дячкова, С.Зикова, Р.Боскіс, М.Нікітіної, Є.Речицької:

- спрямованість змісту освіти на конкретні вимоги сучасного суспільства до людини і її всебічному розвитку;

- наукове та практичне значення змісту освіти, що відображає систему провідних знань та їх практичне застосування у житті;

- відповідність змісту освіти віковим особливостям учнів, його доступність школярам різного віку;

- відповідність змісту освіти психофізіологічним, пізнавальним і мовленнєвим особливостям школярів з порушеннями слуху.

Процес формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху здійснюється як у позаурочному режимі, так і у процесі навчальної діяльності, адже засвоєні під час позаурочних заходів знання використовуються під час проведення уроків.

Однією з важливих умов ефективності процесу формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху є забезпечення оптимального професійного співробітництва педагогів, вчителів та вихователів, в організації та керівництві діяльністю під час позаурочних навчально-виховних занять. Специфікою навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі для дітей з порушеннями слуху є постійне перебування дітей у закладі під наглядом педагогів. Тому особливого значення для досягнення результативності навчально-виховного процесу у закладі набуває здійснення єдиного педагогічного підходу до учнів, обговорювання методик проведення занять, добір ефективних методів та прийомів тощо. Спільність принципів професійних позицій, взаємозв'язок у діяльності вчителя та вихователя сприяють підвищенню

рівня ефективності корекційної роботи з дітьми, забезпечують підвищення рівня пізнавального інтересу до набуття правових знань, участі у правовиховній діяльності, відтак й рівня навчально-виховної діяльності у цілому.

У процесі правовиховної роботи значна роль відводиться вихователю. Він не тільки організовує проведення занять, а й надає необхідну індивідуальну допомогу, коригує процес проведення занять, сприяє формуванню самостійності дітей, усвідомленому засвоєнню знань, що призводить до кращого засвоєння правових знань та підготовці учнів до застосування їх у житті.

У позаурочний час учні мають можливість розкрити свої здібності іноді краще, аніж на уроці. Для активізації діяльності старшокласників доцільно проводити дискусії за темами: «Право і мораль: спільне та відмінне», «Правила поведінки школяра», «Права та обов'язки учнів», «Закон у твоєму житті», «Людське життя – найбільша цінність» тощо. Щодо вивчення основних положень Конституції України учням 9-го класу доцільно запропонувати такі теми: «Конституція – основний закон України», «Український народ – єдине джерело влади в державі», «Державні символи України: історія і сучасність»; учням 10-го класу: «Закони України: чи однакові вони для усіх?», «Праця – право чи обов'язок?», «Моя майбутня сім'я – яка вона?».

Практика роботи свідчить, що процесу формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху в позаурочний час сприяє інтенсивне використання інтерактивних методів та технологій у виховній діяльності, спрямованих на підвищення інтелектуальної та практичної діяльності учнів з порушеннями слуху, сприяє підвищенню рівня пізнавального інтересу в учнів до засвоєння та поглиблення правових знань.

У процесі дослідження нами була реалізована відповідна система форм організації виховного процесу: індивідуальна, парна, групова, колективна. Зокрема, в рамках парної форми використовувався метод роботи в парах (учні читали парами частину інформації, визначали, хто буде говорити першим, потім по черзі висловлювали свої думки і погляди на проблему, намагалися дійти спільної думки та визначали, хто представлятиме результат роботи класу і як підготуватись до представлення). В процесі роботи в парах учні активно використовували невербальні засоби комунікації, а саме: міміку, візуальний контакт, жестову мову; вчилися коротко і чітко формулювати свої думки, наводити приклади, з повагою ставитися до співрозмовника.

При організації групової роботи діти об'єднувались у групи, що формувались із трьох-чотирьох осіб: до них входили діти з різним рівнем правосвідомості. Це дало можливість залучити до роботи учнів з низьким рівнем правосвідомості. Така робота дала змогу учням набути навичок співробітництва з іншими людьми. Після об'єднання у групи та

отримання завдання, група за короткий час (3-5 хвилин) повинна була виконати це завдання і представити результати роботи класу. У процесі роботи учні вчилися розподіляти ролі в групі (спікер (керівник групи), який зачитує завданні групі, організовує порядок виконання, пропонує усім висловитись по черзі, заохочує групу до роботи, підводить підсумки роботи, визначає доповідача за згодою групи; секретар, який коротко записує результати своєї групи, готовий допомогти доповідачеві або висловити думку групи при підведенні підсумків; посередник, який стежить за часом та заохочує групу до роботи; доповідач, який доповідає про результати роботи в групах, чітко висловлюючи думку групи). Під час роботи учні набували вмінь активного слухання – не перебивати один одного, обговорювати ідеї, а не учнів, які висловили ці ідеї, утримуватись від оцінок та образ учасників групи, розуміти, що треба прагнути у групі дійти спільної думки, хоча кожна думка має право бути висловлена.

Залучення вихованців до активної діяльності, як головної умови і найважливішої гарантії досягнення успіху та ефекту в галузі загального і спеціального правового виховання, визначається як інтегративна динамічна система соціально-статусних, рольових, діяльнісних та моральних взаємовідносин суб'єктів спілкування. Вона є універсальною формою функціонування навчального процесу, адже є засобом організації мовних засобів, засобом мотивації мисленнєвої та мовленнєвої діяльності, однією з умов формування правосвідомості.

З метою формування інтересу учнів до поглиблення знань з права, розвитку комунікативних умінь, глибшого розуміння та повноцінного засвоєння матеріалу, підвищення ефективності процесу формування правосвідомості, нами були визначені наступні практичні види діяльності, які доцільно використовувати у процесі формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху(табл. 1):

Таблиця 1

Практичні види діяльності, які доцільно використовувати у процесі формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху

№	Вид діяльності	Зміст діяльності	Набуті уміння та навички
1.	Обговорення в групі	Ознайомлення із загальнолюдськими та загальнонаціональними цінностями і поняттями,	Уміння формулювати та аргументовано висловлювати свої думки, уважно слухати інших, не повторювати думки та ідеї, які уже висловлені, ставитися з повагою до думок і висловлювань усіх учасників обговорення.
2.	Гра		
	Сюжетно-рольова	Виконання ролей учнями за певним сюжетом, в основі якого знаходиться будь-яка	Уміння, виконуючи певну роль, продемонструвати ставлення до певної проблеми;

		життєва ситуація, що має правовий характер	уміння виконувати правила гри, запобігати їх порушенням; отримання ціннісно-правового досвіду використання правових норм.
	Імітаційна	Ігрова імітація телевізійних передач	Уміння виконувати правила гри, виявляти творчу активність в процесі підготовки та проведення гри.
	Ділова	Моделювання учнями різноманітних процесів правового життя суспільства з метою прийняття власного рішення	Уміння вести діалог з учасниками гри; набуття особистісного значення в процесі гри; формування ціннісного <u>ставлення</u> до правової сфери життя.
	Дидактична	Інтелектуальна гра – конкурс між командами учнів	Систематизація правових знань; формування інтересу до правового життя суспільства; уміння висловлювати власну думку.
	Ілюстративна	Ілюстрування певного, конкретного явища, поняття, думки.	Уміння наочно демонструвати правові поняття, явища суспільного життя.
3.	Дискусія	Вільне обговорення правової проблеми або суперечливого питання	Уміння визначити свої правові погляди порівняно з поглядами інших; Уміння оцінювати правові явища та події; Уміння відстоювати свою точку зору; Формування ціннісного відношення до оточуючої дійсності; Формування правових переконань, правових якостей (толерантність, коректність, мирне вирішення конфліктів, повага до точки зору іншої людини).
4.	Робота в парах	Вирішення проблеми шляхом організації почерговості висловлювань, знайдення спільної думки, представлення результатів роботи класу (групи)	Навички співробітництва, уміння активно слухати та висловлюватися, організувати роботу класу (групи).
5.	Прес	Вирішення суперечливих питань, зайняття і обґрунтування визначеної позиції з обговорюваної проблеми, переконання інших у своїй правоті	Уміння формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, у чіткій та стислій формі, впливати на думку співбесідника.

6.	Аналіз правової ситуації	Обговорення фактів, проблем, аргументів та шляхів вирішення ситуації.	Уміння чітко і лаконічно визначати складові правової ситуації, обґрунто-увати способи розв'язання проблеми.
7.	Коло ідей	Вирішення гострих суперечливих питань методом дискусії	Уміння обговорювати питання у групі, представлення певного аспекту обговорюваного питання; складання списку ідей.
8.	Розігрування правової ситуації по ролях	Визначення ставлення до конкретної життєвої ситуації, набуття досвіду шляхом гри	Уміння чітко дотримуватися своєї ролі, дослухатися до вчителя та партнерів, ставитися до своєї ролі як до реальної життєвої ситуації, аналізувати зіграну роль.

Разом з тим, планування педагогами засобів виховання, оптимальний добір форм і методів діяльності має відбуватися з урахуванням наступних особливостей: використання різноманітних засобів комунікації (усне, писемне, дактильне мовлення, жести мови); обов'язкове поєднання слова та наочності; використання комп'ютерних технологій; застосування спеціальних принципів (корекційне спрямування навчання основам наук та формування усного мовлення, розвиток слухового сприймання, інтенсифікація мовленнєвого спілкування).

Висновки. Формування правосвідомості особистості є актуальною соціальною, педагогічною та психологічною проблемою. Формування правосвідомості як регулятора соціально-нормативної поведінки особистості є базовою основою правового виховання. Ефективність процесу формування правосвідомості учнів старших класів залежить від комплексу умов, вагоме місце серед яких займає використання у навчально-виховному процесі практичних видів діяльності педагогів та учнів.

Бібліографія

1. **Бех І. Д.** Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : навч.-метод. видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с. 2. **Бех І. Д.** Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч.-метод. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с. 3. **Дмітрієва О.І.** Формування правосвідомості старшокласників з порушеннями слуху : монографія / О.І.Дмітрієва. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. – 172 с. 4. **Козлова А. А.** Использование игровых форм на уроках права / А. А. Козлова // Преподавание истории и обществознания в шк. – 2004. – № 5. – С. 70-73. 5. **Фіцула М. М.** Педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / М М Фіцула. – К.: Видав. центр «Академія», 2002. – 528 с.

Bibliography

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn.1: Osobystisno oriientovanyi pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady: navch.-metod. Vydannia / I. D. Bekh. – K.: Lybid, 2003. – 280 s. **2. Bekh I. D.** Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn. 2: Osobystisno oriientovanyi pidhid: teoretyko-tehnologichni zasady: navch.-metod. posib. / I. D. Bekh. – K.: Lybid, 2003. – 344 s. **3. Dmitriieva O.I.** Formuvannia pravosvidomosti starshoklasnykiv z porushenniamy slukhu : monografiia / O. I. Dmitriieva. – Kamianets-Podilskyi : Kamianets - Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2018. – 172 s. **4. Kozlova A.A.** Ispolzovaniie igrovyh form na urokah prava / A. A. Kozlova // Prepodavaniie istorii i obshchestvoznaniia v shk. – 2004. – №5. – s. 70-73. **5. Fitsula M.M.** Pedagogika : navch. posib. dlia stud. vyshch. ped. zakl. osvity / M.M. Fitsula. – K.: Vydav. tsentr «Akademiia», 2002. – 528 s.

Received 13.03.2019

Accepted 13.04.2019

УДК 373-056.2/.3:331.548

DOI 10.32626/2413-2578.2019-14.92-100

Т.О. Докучина

dokuchyna@gmail.com

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Відомості про автора: Докучина Тетяна Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доценткафедри корекційної педагогіки та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, Україна. У колі наукових інтересів: психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами у спеціальних та інклюзивних закладах освіти, підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзії. Email: dokuchyna@gmail.com

Contact: Dokuchyna Tetiana, PhD of pedagogy, associate professor of the department of correctional pedagogy and inclusive education in Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, Ukraine. Academic interests: psychological and educational assistance for children with special educational needs in special and inclusive educational institutions, training teachers to work in inclusive education. Email: dokuchyna@gmail.com.